

Коротка історична довідка об'єкта культурної спадщини

Майдан «Залізна баба»

с. Великоселецьке, Селецька сільська рада, Оржицький район, Полтавська область.

Майдан розташований частково у межах східної околиці центральної частини с. Великоселецьке Селецької сільської ради, безпосередньо край схилу плато корінної тераси правого берега р. Сула, лівобережного басейну р. Дніпро, на новоутвореному (у результаті грейдування дороги) мису.

Говорячи про історіографічні студіювання з питання дослідження майдану, то зазначимо що перший, і доволі інформативний опис, цієї пам'ятки подав В.Г. Ляскоронський, заснований на результатах його обстежень 1880-1890-х рр. На думку останнього вуса майдану були рештками слов'янського городища.

У 1945 р. його обстежувала Посульська експедиція на чолі з Ф.Б. Копиловим. Останній справедливо заперечив В.Г. Ляскоронському про те, що рештки валів, сприйняті дослідником за сліди слов'янського городища, є нічим іншим як «валками майдану», а інші земляні споруди на Лисій горі слушно відніс до обвалування цвинтарів.

До 1960-х рр., можливо за результатами польових обстежень, відноситься перша спроба складення паспорту пам'ятника археології — «Жертовника «Залізна Баба», що належить науковому співробітнику Лубенського краєзнавчого музею І.І. Горенку. Можливо й перше взяття на облік цього об'єкту як пам'ятки археології місцевого значення відбулося за рішенням Полтавського облвиконкому № 529 від 10 грудня 1970 р. Рішенням Полтавської обласної ради № 301 від 08 липня 1975 р. навколо пам'ятки встановлена 50-ти метрова охоронна зона.

У 1974-1975 рр. пам'ятку обстежували співробітники Полтавського краєзнавчого музею (зокрема, Г.О. Сидоренко, В.О. Пайдем), з метою укладання облікової документації на об'єкт. За результатами цих обстежень було складено обліково-паспортну документацію, а «Жертовник «Залізна Баба» включений постановою Полтавської облради № 287 від 23.04.1982 р. (охоронний номер 1.1.997-2.16.17) до складу пам'яток археології Полтавської області місцевого значення.

Обстежувався співробітником ПКМ О.М. Ткаченком 1989 р. під час розвідок на теренах району в руслі виконання програми «Зводу». Оглядався співробітником ПКМ В.М. Верещакою під час розвідок на території Оржицького району в 2006 р.. Обстежувався у 2012 р. в рамках виконання програми «Зводу» загоном ПКМ у складі Р.С. Лугового, В.В. Касьяна та О.В. Коваленко.

Востаннє цей об'єкт обстежувався зав. відділом ЦОДПА В.В. Шерстюком у 2014 р. під час інвентаризації пам'яток археології на території Оржицького району.

Комплекс знаходиться на землях державної власності, в межах населеного пункту (КОАТУ 5323685901)

Майдан у складі кільцевого останця та пари вусів. Кільцевий останець кургану в південній частині значною мірою зруйнувався через осипання корінної тераси, унаслідок функціонування тут цегельного заводу та грейдування новітнього шляху. Його максимальні розміри: 75 м (по збереженій вісі північний захід – південний схід) x 35 (у протилежному напрямку, по вісі з ділянкою руйнування). Максимальна висота простежується в південно-східній частині останця, і становить до 3,0 м від рівня навколишньої поверхні. В обриві урвища помітно, що масив останця знаходиться на материковому підвищенні.

По центру западини, що розміщена значно нижче сучасного рівня денної поверхні, зберігся пагорб, відносною висотою 1,2 м з діаметром 20 м (частина теж осипалася). Слідів розриву (входу) з боку вусів майже немає.

На північно-східній ділянці кільцевого останця є западина (бліндаж?) від якої на південний схід уздовж урвища схилу річки тягнеться рівчак, інтерпретований як рештки окопу часу Другої світової війни. На південно-східному краї кільцевого останця простежується невеликий рівчак, що повністю перетинає неширокий перешийок з відносною глибиною 0,70-0,80 м; його походження поки-що незрозуміле. Далі, на південний-схід, в урвищі оголення помітна значна кількість кістяків кладовища нового та новітнього часу. Уся навколишня територія, а, можливо, частково й сам майдан, були використані під розміщення тут цвинтаря.

На північний захід від кільцевого останця, углиб плато берега, розташована пара вусів. Правий вус зберігся повністю, має максимальну висоту 2,80 м у північній частині, в південній по центру вуса є заглибина, що тягнеться приблизно на половині відстані усього вуса; певно, останній, є двоскладовим за формою та будовою. Протяжність вуса 60 м, максимальна ширина 17 м.

Лівий вус розміщений на краю урвища, частково з південного заходу осипався. Максимальна висота 2,20 м у центральній частині, протяжність — 87 м, максимальна сучасна збережена ширина — до 13 м. Дещо на північний захід від кінця вуса зберігся охоронний знак старого зразка. Між вусами, посередині майданної площадки, простежена заглибина.

Площа земель під археологічним об'єктом (з урахуванням безпосередньо прилеглих територій надсхилля) — 0,552 га.

Археологічні розкопки тут не проводилися, лише в XVII ст. масив центральної частини майдану був вибраний для отримання селітри, вилужений (виварений) та залишений поряд у вигляді вусів.

Майдан I «Залізна Баба» у с. Великоселецьке — виразний, здавна відомий і оброслий легендами об'єкт археології з власною назвою, що має комплексний предмет охорони як суто археологічний курганний некрополь доби енеоліту — раннього залізного віку, а також як місце промислової розробки козацького часу, включений постановою Полтавської облради № 287 від 23.04.1982 р. як «Жертовник «Залізна баба» X-XIII ст.» (охоронний номер 1.1.997-2.16.17) до складу пам'яток археології Полтавської області місцевого значення.

Джерела та література

Архівні матеріали

1. Верещака В. М. Звіт про археологічні розвідки в 2006 р. на території Оржицького району Полтавської області. – Полтава, 2007 // НА ЦОДПА. – Ф. е. – Спр. 471. – 30 арк.
2. Жертовник «Залізна Баба». Полтавська область, Оржицький р-н, Селецька сільська рада, с. Великоселецьке : паспорт пам'ятника археології [Сидоренко Г.О. 28 листопада 1974 р.]. – 4+2 арк.
3. Жертовник. Полтавська обл., Оржицький р-н, с. Велиа Селецька : Паспорт пам'ятника археології [Горенко І.І., 20.VI.1969 р.]. – 2 арк.
4. Копилов Ф. Б. Звіт про розвідку археологічних пам'ятників в районі Середнього Посулля починаючи від Лохвиці до м. Горошина, в основному по правому березі річки Сули в 1945р. // НА ІА НАНУ. – Спр. 1945/8. – 29 арк., ілюстр.
5. Луговий Р. С., Касьян В. В., Коваленко О. В. Звіт про археологічні розвідки у Оржицькому районі Полтавської області у 2012 р. // НА ПКМ. – Спр. 04-386. – 75 арк.
6. Мельникова И. С., Ткаченко А. М. Отчет о разведках 1989 г. на территории Полтавской области (По подготовке материалов к Своду памятников) / Машинопис. Альбом ілюстрацій. – Полтава, 1989 // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – Спр. 1989/213; НА ПКМ. — Спр. № 03-332; НА ЦОДПА. – Ф. е. – Спр. 25-25а. – 56+31 арк.
7. Шерстюк В. В. Звіт від 08-10 жовтня 2014 р. про інвентаризацію пам'яток археології на території Оржицького району Полтавської області // Робочий архів ЦОДПА.

Карти

8. М-36-78-D. Lukomje. Deutsche Heereskarte. Rußland 1:50 000. Grundmaterial : Rußland karte 1:50 000. Stadt. 1931. – Herausgegeben vom OKH Gen St d H. 1943.
9. М-36-78 (Исковцы). УССР Полтавская область. М 1:100 000. [По съёмкам] 1929-1931 г.г. – Генеральный штаб Красной Армии. Первое издание 1941 г.
10. Ряд XXIII. Лист 11. Военно-топографическая карта Полтавской губернии. Масштаб 3 вер. в дюйме. Губ. Полтавской / Гравир. конт. Чин. Захаров 1-й, 3-й предм. и горы Чин. Раува; Вырез. слова Чин. Прокофьев. – [Изд. кон. 185х гг.].
11. Х-42-61-Г-в. М 1:25 000. Составление 1953 г. – Главное управление геодезии и картографии при Совете Министров СССР. 9-IV-69 г.
12. Х-42-61-Г-г. М 1:25 000. Составление 1953 г. – Главное управление геодезии и картографии при Совете Министров СССР. 9-IV-69 г.

Література

13. Верещака В. М. До археологічної карти Оржицького району / Верещака В. М. // Охорона та дослідження пам'яток археології : Матеріали 7-го науково практичного семінару : зб. наук. статей. – Полтава : Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. – С. 28 – 29.
14. Ляскоронский В. Г. Городища, курганы и длинные (змиевые) валы в бассейне р. Сулы / В. Г. Ляскоронского // Труды XI АС в Киеве 1899 г. [под. ред. граф. П. Уваровой и С. С. Слуцкого]. – Т. I. – М. : тип. Г. Ласскера и А. Гегеля, 1901. – С. 405 – 457.
15. Ткаченко А. М. Разведки в Оржицком районе / А. М. Ткаченко // Охорона і дослідження пам'яток археології Полтавщини : Третій обласний науково-практичний семінар (квітень, 1990 р.) / Тези доповідей. – Полтава : «Полтава», 1990. – С. 171 – 173.

20 жовтня 2019 р.

/В. В. Шерстюк/

